

Voorstelling van 'De gedocumenteerde Rode Lijst van de libellen van Vlaanderen'

Geert De Knijf & Anny Anselin
Instituut voor Natuurbehoud (I.N.)
Kliniekstraat 25, 1070 Brussel

Résumé

La liste rouge des Odonates de Flandre est parue fin 1996. Elle a été établie à partir des données du groupe Gomphus (environ 13000 données pour la Flandre au cours de la période 1990-1995). Concernant la méthodologie on pourra lire l'article suivant à propos de la constitution d'une liste rouge pour la Wallonie. Dans le présent article, toutes les espèces flamandes sont citées et classées dans les différentes catégories de menace.

Inleiding

Eind 1996 verscheen in de reeks 'Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud' de Rode lijst van de libellen van Vlaanderen. Dit was slechts mogelijk dankzij de samenwerking van het I.N. met de Libellenwerkgroep GOMPHUS, die toeliet om de gegevens uit de databank te gebruiken.

Methode

In de databank Gomphus zijn zowel veldwaarnemingen als gegevens uit literatuur en uit collecties opgenomen. Om de achteruitgang van een bepaalde soort te bepalen, zou het ideaal zijn als we konden beschikken over voldoende gegevens : (1) zowel van de algemene als van de zeldzame soorten, (2) waarbij alle habitats evenredig werden

bemonsterd, (3) waarvan de spreiding evenredig verdeeld is in de tijd en (4) homogeen verspreid is over Vlaanderen. Hierbij stelde zich al snel het probleem dat er van de laatste 5 jaar meer gegevens voorhanden waren dan van alle voorgaande jaren.

De indeling in Rode Lijst-categorieën steunt op een zeldzaamheids-criterium en een trendcriterium en dit volgens de IUCN-criteria (zie Maes *et al.*, 1995 in 'De Wielewaal' 61(5): 149-156). Enkel soorten die in Vlaanderen inheems waren en/of zijn, worden in de Rode lijst opgenomen. Volgende soorten kwamen niet in aanmerking daar ze enkel als zwerver in Vlaanderen bekend zijn: Zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*), Zadellibel (*Hemianax ephippiger*), Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) en Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*). Van de Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*), Zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*) en Zwervende heidelibel (*Sympetrum fonscolombii*) is sporadisch wel voortplanting bekend in Vlaanderen, voornamelijk de laatste jaren.

De zeldzaamheid van een soort wordt uitgedrukt in een zeldzaamheids-criterium. Het wordt berekend aan de hand van het voorkomen van een soort in de periode 1990-1995. In deze periode werden meer dan 13.000 gegevens verzameld en bijna alle 10x10km UTM-hokken bezocht. Van elke soort werd het procentueel voorkomen berekend t.o.v. het totaal aantal vindplaatsen van 1244. Elke vindplaats komt ongeveer overeen met een 1x1km UTM-hok en is bovendien onafhankelijk van de bezoeksfrequentie per gebied.

De mate van achteruitgang van een soort wordt uitgedrukt in het trendcriterium. Hierbij stelt zich direct de vraag welke periode we als referentie gaan gebruiken. Die keuze is grotendeels afhankelijk van de gegevens die aanwezig zijn in de databank. We kozen hierbij de periode 1940-1965 als referentie daar we dit beschouwen als de tijds-panne vóór de grote infrastructuurwerken en algemene achteruitgang van de milieukwaliteit in Vlaanderen. Dit is bovendien een periode met (relatief) voldoende gegevens van libellen in Vlaanderen (480 waarnemingen; 118 vindplaatsen homogeen verspreid over

Vlaanderen; 54 op 163 UTM-hokken (10x10km) werden bezocht en 48 soorten werden waargenomen. Vóór 1940 zijn er te weinig gegevens (soorten, vindplaatsen,...) voorhanden en vanaf 1965 spelen de negatieve invloeden teveel mee. Voor de periode 1940-1965 werd eveneens het procentueel voorkomen van elke soort t.o.v. het totaal van 118 vindplaatsen berekend.

Door het procentueel voorkomen van elke soort in de periode 1990-1995 met de vroegere periode 1940-1965 te vergelijken, bekomen we een maat voor de verandering (%) in het voorkomen van elke soort. Deze werkwijze was evenwel niet mogelijk voor volgende soorten daar ze in de periode 1940-1965 niet werden waargenomen: Tengere grasjuffer (*Ischnura pumilio*), Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) en Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavo-maculata*). Bij de eerste soort keken we naar het aantal hokken vóór en na 1990 en de beide laatste soorten werden ingedeeld op basis van hun kwetsbaar habitat, een mogelijkheid die voorzien is binnen de IUCN-criteria.

De indeling in Rode lijst-categorieën is gebaseerd op onderstaand overzicht.

Voorkomen % vindplaatsen	Zeer zeldzaam 0 - <2%	Zeldzaam 2% - <5%	Vrij zeldzaam 5% - <10%	Niet zeldzaam ≥ 10%
Achteruitgang				
76-100%	Met uitsterven bedreigd	Bedreigd	Kwetsbaar	Achteruitgaand
51-75%	Bedreigd	Bedreigd	Kwetsbaar	Achteruitgaand
26-50%	Kwetsbaar	Kwetsbaar	Kwetsbaar	Achteruitgaand
≤ 25%	Zeldzaam	Zeldzaam	Zeldzaam	Momenteel niet bedreigd

Resultaat

Van de 58 Vlaamse soorten behoren 6 soorten tot de categorie 'Met uitsterven bedreigd', 9 zijn 'Bedreigd', 5 zijn 'Kwetsbaar', 6 zijn 'Zeldzaam', 2 zijn 'Onvoldoende gekend', 21 zijn 'Momenteel niet bedreigd' en zijn er reeds 9 soorten 'Uitgestorven in Vlaanderen'. Dit betekent dat 60 % van de libellensoorten in Vlaanderen bedreigd is.

De indeling per Rode lijst-categorie wordt gegeven in onderstaand overzicht. Van elke soort die bedreigd is wordt meer informatie gegeven over de determinatie, de verspreiding in Europa en Vlaanderen, het leefgebied, het larvenbiotoop, de ei-afleg, de larvale ontwikkeling en de vliegtijd, de status van de soort in Vlaanderen, de bedreigingen en de mogelijke beschermingsmaatregelen en bijkomende referenties die betrekking hebben op België of Nederland.

Categorie 0 - Uitgestorven in Vlaanderen

Aeshna subarctica (Noordse glazenmaker)
Coenagrion mercuriale (Mercurwaterjuffer)
Coenagrion scitulum (Gaffelwaterjuffer)
Epitheca bimaculata (Tweevlek)
Leucorrhinia caudalis (Sierlijke witsnuitlibel)
Leucorrhinia pectoralis (Gevlekte witsnuitlibel)
Nehalennia speciosa (Dwergjuffer)
Onychogomphus forcipatus (Kleine tanglibel)
Oxygastra curtisii (Bronslibel)

Categorie 1 - Met uitsterven bedreigd

Aeshna isosceles (Vroege glazenmaker)
Brachytron pratense (Glassnijder)
Leucorrhinia rubicunda (Noordse witsnuitlibel)
Libellula fulva (Bruine korenbout)
Somatochlora arctica (Hoogveenglanslibel)
Somatochlora flavomaculata (Gevlekte glanslibel)

Categorie 2 - Bedreigd

Calopteryx virgo (Bosbeekjuffer)
Coenagrion hastulatum (Speerwaterjuffer)
Coenagrion pulchellum (Variabele waterjuffer)
Cordulegaster boltonii (Gewone bronlibel)
Gomphus vulgatissimus (Beekrombout)
Ischnura pumilio (Tengere grasjuffer)
Lestes dryas (Tangpantserjuffer)
Orthetrum coerulescens (Beekoeverlibel)
Sympecma fusca (Bruine winterjuffer)

Categorie 3 - Kwetsbaar

Coenagrion lunulatum (Maanwaterjuffer)
Cordulia aenea (Smaragdlibel)
Erythromma najas (Grote roodoogjuffer)
Leucorrhinia dubia (Venwitsnuitlibel)
Somatochlora metallica (Metaalglanslibel)

Categorie Z - Zeldzaam

Aeshna juncea (Venglazenmaker)
Calopteryx splendens (Weidebeekjuffer)
Ceriagrion tenellum (Koraaljuffer)
Lestes virens (Tengere pantserjuffer)
Sympetrum depressiusculum (Kempense heidelibel)
Sympetrum pedemontanum (Bandheidelibel)

Categorie ? - Onvoldoende gekend

Cercion lindenii (Kanaaljuffer)
Crocothemis erythraea (Vuurlibel)

Categorie N - Momenteel niet bedreigd

Aeshna cyanea (Blauwe glazenmaker)
Aeshna grandis (Bruine glazenmaker)

Aeshna mixta (Paardenbijter)
Anax imperator (Grote keizerlibel)
Coenagrion puella (Azuurwaterjuffer)
Enallagma cyathigerum (Watersnuffel)
Erythromma viridulum (Kleine roodoogjuffer)
Gomphus pulchellus (Plasrombout)
Ischnura elegans (Lantaarntje)
Lestes sponsa (Gewone pantserjuffer)
Lestes viridis (Houtpantserjuffer)
Libellula depressa (Platbuik)
Libellula quadrimaculata (Viervlek)
Orthetrum cancellatum (Gewone oeverlibel)
Platycnemis pennipes (Breedscheenjuffer)
Pyrrhosoma nymphula (Vuurjuffer)
Sympetrum danae (Zwarte heidelibel)
Sympetrum flaveolum (Geelplekheidelibel)
Sympetrum sanguineum (Bloedrode heidelibel)
Sympetrum striolatum (Bruinrode heidelibel)
Sympetrum vulgatum (Steenrode heidelibel)

Besluit

De informatie gepubliceerd in de Rode lijst vormt een basis waarbij in de toekomst rekening mee kan/moet gehouden worden bij het aankoopbeleid en/of beheer en bescherming van hun meest bedreigde leefgebieden. Ook kunnen een aantal kleinschalige acties in het zo sterk verstedelijkt Vlaanderen, de kwaliteit van de voortplantingsbiotopen van onze nu nog algemene soorten verhogen.

Dit kan b.v. door de aanleg en het beheer op een 'libelvriendelijke' manier van plassen en tuinvijvers. We willen evenwel aanraden om in dergelijk geval steeds met ons contact op te nemen.

Dankwoord

Graag zouden we hierbij alle medewerkers (meer dan 200 voor Vlaanderen) willen bedanken voor het opsturen van de vele duizenden waarnemingen en we hopen dat zij ook in de toekomst blijven meewerken aan de kartering en monitoring van libellen in Vlaanderen. Als Libellenwerkgroep willen we ook Prof. Dr. E. Kuijken, Directeur van het Instituut voor Natuurbehoud (I.N.) en Dr. J.-P. Maelfait (I.N.) bedanken voor erkenning en waardering in het werk van de Libellenwerkgroep en haar medewerkers. Een woord van dank gaat ook uit naar Prof. Dr. H. Dumont (Universiteit Gent) en Dr. P. Grootaert (Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, sectie Entomologie) voor hun interesse en morele ondersteuning.
